

EWA MARKIEWICZ^a

Spółeczny wymiar zamkniętej przestrzeni rekreacyjnej na przykładzie cohousingu

Streszczenie. Celem artykułu jest analiza społecznego wymiaru zamkniętej przestrzeni rekreacyjnej na przykładzie wspólnot cohousingowych, reprezentujących oddolną, nieinstytucjonalną formę mieszkalnictwa. Przedstawiony artykuł o charakterze teoretycznym opiera się na przeglądzie literatury dotyczącej kluczowych pojęć, tj. zamkniętej przestrzeni rekreacyjnej i cohousingu. Dotychczasowe badania podkreślają korzyści społecznego wymiaru tego typu wspólnot dla mieszkańców. Stosunkowo niewiele publikacji porusza negatywne aspekty takich form socjalizacji. Dostrzegając podobieństwa między cohousingiem a osiedlami grodzonymi, tekst nawiązuje do tzw. ciemnej strony kapitału społecznego, co w tym przypadku jest szczególnie widoczne ze względu na specyfikę omówionych w artykule sposobów socjalizacji. Sytuację tę można określić jako społeczny paradoks wspólnoty: czynniki sprzyjające integracji społecznej w zamkniętej przestrzeni rekreacyjnej mogą również nasilać poczucie izolacji społecznej. Artykuł proponuje uproszczony model społecznego wymiaru zamkniętej przestrzeni rekreacyjnej we wspólnotach cohousingowych i wskazuje potrzebę wprowadzenia pewnej gradacji w postrzeganiu zamkniętości. Stanowi kolejną część rozważań autorki na temat koncepcji trzech miejsc w dobie globalizacji.

Słowa kluczowe: cohousing, przestrzeń rekreacyjna, przestrzeń prywatna, kapitał społeczny

1. Wstęp

Zmiany zachodzące we współczesnym świecie doprowadziły do modyfikacji w postrzeganiu miejsc jako ograniczonej i zamkniętej przestrzeni, która w większym stopniu może odpowiadać na indywidualne potrzeby jej użytkowników. Obecnie powstające nowe formy uspołecznienia powinny dawać gwarancję poczucia wspólnotowości, przy zachowaniu wolności i indywidualności każdego uczestnika. Jedną z takich form jest cohousing, oddolny model mieszkalny, promujący ideę głębokich relacji społecznych w powiązaniu z poszanowaniem indywidualizmu jednostki. Badania i analizy przestrzeni cohousingowych dotyczą w literaturze głównie zjawiska

^a Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, ewa.markiewicz@amu.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0001-7600-054X>

starzenia się społeczeństw, zdrowia publicznego i zrównoważonego rozwoju (w tym gospodarki współdzielenia). Bez względu na przyjęte podejście istnieje konsensus pomiędzy różnymi autorami w określaniu znaczenia humanistycznego wymiaru omawianej przestrzeni, w którym wskazuje się na istotne korzyści społeczne jej użytkowników. Dzięki obecnym w ramach cohousingu przestrzeniom wspólnym możliwe jest nawiązywanie interakcji i więzi społecznych. Wspólna infrastruktura cohousingu (wewnętrzne i zewnętrzne przestrzenie wspólne) stanowi zamkniętą przestrzeń działań rekreacyjnych jej użytkowników, w której realizowane są różne zachowania służące rekreacji fizycznej i duchowej.

Pomimo wielu opracowań wskazujących na społeczne korzyści omawianych przestrzeni brakuje publikacji akcentujących szerszy wymiar społeczny cohousingu w zakresie budowania kapitału społecznego i uwzględniających funkcję rekreacji, jaką pełni ona w skali makrospołecznej, czyli w stosunku do ogółu społeczeństwa. Celem artykułu jest zatem analiza społecznego wymiaru zamkniętej przestrzeni rekreacyjnej cohousingu uwzględniająca skalę mikro i makro. Wskazano zauważalny paradoks czasów współczesnych — społeczny paradoks wspólnoty, który oznacza, że czynniki służące wzmacnianiu integracji w ramach zamkniętych przestrzeni rekreacyjnych wspólnoty (w skali mikro) jednocześnie mogą wzmacniać poczucie izolacji społecznej (w skali makro). Dodatkowo zasygnalizowano konieczność gradacji zamkniętości omawianej przestrzeni w celu osiągnięcia społecznej równowagi.

2. Przegląd literatury

2.1. Koncepcja zamkniętej przestrzeni rekreacyjnej

W literaturze przedmiotu rekreacja doczekała się wielu definicji, z których wynika, że jest ona traktowana wieloaspektowo: jako zespół zachowań (które człowiek realizuje w swoim czasie wolnym), jako proces (wypoczynku człowieka) oraz jako dynamicznie rozwijające się zjawisko społeczno-ekonomiczne (którego podstawę stanowią wzrost dochodów ludności oraz zwiększenie zasobów czasu wolnego) (Kiełbasiewicz-Drozdowska, 2001, s. 13). Rekreacja utożsamiana jest z ideą czasu wolnego, choć część autorów wskazuje na szerszy zasięg drugiego pojęcia. Nie skupiając się już na zagadnieniach definicyjnych (zostały one wyczerpująco opisane w wielu publikacjach dotyczących zachowań człowieka w czasie wolnym), w artykule przyjęto, iż czas wolny to czas będący do dyspozycji jednostki według

jej uznania, wolny od przymusów biologicznych i ekonomicznych, a rekreacja jest „kategorią działania, jest treścią czasu wolnego” (Kwilecki, 2011, s. 25), z przyjętym założeniem, że „nie wszystko, co czynimy w czasie wolnym, jest rekreacją” (Kwilecka i Brożek, 2007, s. 22). Rekreacja jest aktywnością dobrowolną, a jej odmiany wynikają głównie z typu zainteresowań i miejsca pobytu człowieka (Kwilecki, 2011). Może ona przyjmować formę fizyczną, skupioną na fizycznej aktywności człowieka, oraz formę duchową, obejmującą: rekreację twórczą (różne rodzaje zajęć: plastyczne, muzyczne, fotograficzne, modelarskie, majsterkowanie itp.), kulturalno-rozrywkową (służącą rozrywce oraz wpływającą na wzrost poziomu kulturalnego człowieka) czy rekreację przez działalność społeczną (wyzwalającą umiejętności organizacyjne, związaną z dzieleniem się swoim czasem wolnym) (Czajkowski, 1979; Kiełbasiewicz-Drozdowska, 2001).

Rekreacja wymaga zapewnienia określonej przestrzeni, w której mogłaby się ona odbywać. Według Macieja Drzewieckiego (1992, s. 53): „przestrzeń rekreacyjna to część przestrzeni geograficznej, która ma cechy korzystne dla realizacji różnych form zachowań w czasie wolnym, jak również charakteryzuje się istnieniem procesów rekreacyjnych o rozmiarach istotnych społecznie i przestrzennie”. Zdaniem Bogdana Włodarczyka (2009) przestrzeń rekreacyjna to jedna z przestrzeni (obok przestrzeni turystycznej, rekreacyjno-turystycznej, wypoczynkowej, turystyczno-wypoczynkowej i urlopowo-wakacyjnej), w której obserwowane są zachowania związane z aktywnością podejmowaną w czasie wolnym. Zachowania te podejmowane są po godzinach zajęć służbowych lub szkolnych, poza obowiązkami społecznymi i normalnymi zajęciami domowymi (Warszyńska i Jackowski, 1979). Zatem każdy obszar, na którym występuje zjawisko rekreacji, jest przestrzenią rekreacyjną (Mokras-Grabowska, 2018). W pracy analizie poddano przestrzeń rekreacyjną stanowiącą część przestrzeni domowej (rodzinnej) (zob. Włodarczyk, 2009, 2014).

W artykule skupiono się na społecznym wymiarze przestrzeni. Według Bohdana Jałowieckiego przestrzeń jest „tworem ludzkim, antropogenicznym, kulturowym i społecznym, a więc wytworzonym przez jednostki, grupy i zbiorowości ludzkie (2002, s. 301). Koncepcja humanistyczna zamiast fizycznych i matematycznych właściwości przestrzeni kładzie więc nacisk na człowieka, który jest jej twórcą i gospodarzem, nadaje jej kształt i znaczenie. Lyn Lofland, przyjmując kryterium charakteru osób, które przebywają w przestrzeniach, i wynikający z tego typ relacji, wyróżniła trzy podstawowe formy przestrzeni o charakterze społecznym (cyt. za: Bierwiazzonek, 2016, s. 27):

1. przestrzeń prywatną (dom), obszar zamieszkiwany przez dobrze znane sobie osoby, pomiędzy którymi panują bliskie i intymne relacje,

2. przestrzeń sąsiedzka (lokalną), obszar relacji z osobami znanymi z widzenia, wynikającymi z sąsiedztwa lub pobliskiego zamieszkiwania,
3. przestrzeń publiczną, miejsce spotkań z obcymi, których w najlepszym razie można przypisać do jakichś określonych kategorii społecznych.

Większość badań z zakresu zachowań człowieka w czasie wolnym odnosi się do rekreacji realizowanej w przestrzeni otwartej (przestrzeni publicznej), która charakteryzuje się nieograniczonym lub zorganizowanym na równych dla wszystkich zasadach dostępem do aktywności (możliwość uczestniczenia w wydarzeniach o charakterze publicznym, otwartym), do informacji (szata informacyjna miasta) i do zasobów (infrastruktura techniczna, rekreacyjna czy społeczna) (Dymnicka, 2013, s. 56–57). Rozważania niniejszego artykułu dotyczą przestrzeni zamkniętej. Zmiany w zachowaniach konsumentów (w tym: indywidualizacja versus wspólnotowość) doprowadziły do powstania zjawiska zamykania się określonych grup społecznych, tzw. społeczności izolujących się (Blakely i Snyder, 1997) i powstania przestrzeni prywatnych. Są to przestrzenie zamknięte, w których członkowie społeczności spędzają swój wolny czas, w tym realizują swoje zachowania rekreacyjne. Edward J. Blakely i Mary Gail Snyder (1997) wyróżniają trzy kategorie społeczności zamykających się:

- społeczności izolujące się ze względu na obierany styl życia,
- społeczności izolujące się ze względu na elitarność,
- społeczności izolujące się ze względu na zmniejszone poczucie bezpieczeństwa.

Autorka przyjmuje, że kategoria zamkniętości przestrzeni rekreacyjnej oznacza, iż jest ona zarezerwowana dla wybranych użytkowników, czy to według kryterium zamieszkania (przestrzeń domowa), czy też przynależności do określonej grupy. Zamkniętość gwarantowana jest przez fizyczne lub psychologiczne oddzielenie od otoczenia i stworzenie niejako prywatnej przestrzeni rekreacyjnej (izolacja niepożądanych gości). Można przyjąć, że zamknięta przestrzeń rekreacyjna jest przeciwieństwem publicznych przestrzeni rekreacyjnych, cechujących się otwartością w zakresie wolego dostępu do nich.

Przestrzenie zamknięte leżą w kręgu zainteresowań ekonomistów, socjologów, geografów i antropologów społecznych i były analizowane przez badaczy przede wszystkim w odniesieniu do wspólnot mieszkaniowych (m.in. Bollens i Schmandt, 1982; Putnam, 2000; Groves, 2006; Blakely i Snyder, 1997; Caldeira, 2001; Kohn, 2004; Starosta, 1995; Szczepańska, 2018), osiedli grodzonych (m.in. Blakely i Snyder, 1999; Blandy i in., 2003; Gądecki, 2009; Jałowiecki, 2007, 2009; Kotus, 2006;

Lewicka i Zaborska, 2007; Low, 2003; Kiciński, 2005; Staniszkis, 2005; Lewicka, 2012) oraz przestrzeni turystycznych (tzw. wyreżyserowanych przestrzeni turystycznych) (m.in. Boorstin, 1962; Edensor, 2001; Podemski, 2013; Stasiak, 2011; Wieczorkiewicz, 2012; Markiewicz i Niezgodna, 2017).

Rozważania w tym artykule dotyczą zamkniętej przestrzeni rekreacyjnej cohousingu, która ze względu na swoje szczególne cechy różni się od analizowanych wcześniej przez autorów wspólnot mieszkaniowych i osiedli grodzonych.

2.2. Idea cohousingu

Pojęcie cohousingu, będące połączeniem słów *community* i *housing* (wspólnota zamieszkiwania), zostało wprowadzone przez amerykańskich architektów Charlesa Duretta i Kathryn McCamant na początku lat 80. XX wieku. Sam pomysł wywodzi się z Danii, gdzie powstała pierwsza społeczność i osiedle cohousingowe Sættedammen. Następnie idea rozprzestrzeniła się na terenie Europy oraz Stanów Zjednoczonych. Obecnie cohousingi są najbardziej popularne w Danii, Szwecji, Holandii oraz Stanach Zjednoczonych i Kanadzie. Cohousing określane jest jako oddolny, pozainstytucjonalny model mieszkalny, spełniający wymogi budownictwa zrównoważonego. Można przyjąć, że to alternatywna forma zamieszkania, wykorzystująca m.in. zasady kooperatywy mieszkaniowej, a korzyści uczestnictwa w takiej kooperatywie mogą być: ekonomiczne (niższe koszty zabudowy i eksploatacji mieszkań), społeczne (więzi społeczne zaczynają się kształtować jeszcze przed wprowadzeniem się mieszkańców i kontynuowane są w czasie współzamieszkania), przestrzenne (dopasowanie przestrzeni do indywidualnych potrzeb i nadawanie indywidualnego profilu przestrzeni mieszkalnej nie tylko w odniesieniu do formy i układu własnego mieszkania, ale również przestrzeni wspólnych) oraz środowiskowe (współdzielenie i przenoszenie idei, takiej jak np. ekologiczny tryb życia) (Twardoch, 2017, s. 68). Mimo że niektórzy autorzy zamiennie stosują pojęcia: cohousingu z kooperatywą (m.in. Zięba, 2015; Twardoch, 2017; Suchecki, 2020), należy zauważyć, iż w kooperatywach występuje wyraźniejsza dominacja przestrzeni prywatnych i dużo mniejszy zakres ingerencji w życie mieszkańców, ograniczający się do kwestii związanych z zarządzaniem nieruchomością. W przypadku cohousingów ważne jest m.in. to, że ludzie najpierw łączą się w grupy, a następnie wybierają miejsce, w którym chcą razem zamieszkać.

Głównymi cechami cohousingu, istotnymi z punktu widzenia podjętych rozważań w niniejszym artykule są: partycypacja (*participatory process*), projektowanie z intencją zapewnienia najlepszych warunków do życia wspólnotowego (*intentional neighborhood design*), wspólna infrastruktura (*extensive common facilities*), zarządzanie przez mieszkańców (*complete resident management*), brak hierar-

chicznej struktury i współdecydowanie (*non-hierarchical structure*), odmienne niż wspólnota źródeł dochodów jej członków (*separate income source*) (McCamant, Durrett i Hertzman, 1994, s. 3). Przyszli mieszkańcy współuczestniczą w procesie planowania, projektowania, organizacji i zarządzania siedliskiem, przy czym zarządzanie oznacza demokratyczne podejmowanie decyzji na spotkaniach wspólnoty i tworzenie grup roboczych, odpowiedzialnych za poszczególne czynności w ramach tejże. Według klasyfikacji Blakely'ego i Snyder są to społeczności izolujące się przede wszystkim ze względu na obierany styl życia, ale zdarzają się również takie, dla których (z uwagi na ustalone kryteria doboru członków wspólnoty) ważnym motywem powstania są elitarność oraz brak poczucia bezpieczeństwa.

Kluczową sprawą w cohousingu jest odpowiednio przygotowana przestrzeń służąca realizacji indywidualnych potrzeb mieszkańców w zakresie zapewnienia im zarówno prywatności, jak i interakcji społecznych ze współmieszkańcami. Niezwykle ważne jest więc takie zaprojektowanie przestrzeni i wprowadzenie takich rozwiązań, które pomogą w wyraźnym rozgraniczeniu sfery prywatnej i publicznej, przy jednoczesnym zachowaniu płynności pomiędzy wydzielonymi strefami. Każdy uczestnik wspólnoty posiada własne niezależne mieszkanie oraz dostęp do części wspólnej — przestrzeni publicznej, w której dochodzi do kontaktów interpersonalnych. Wspólne dobra (wspólna infrastruktura) najczęściej znajdują się w tak zwanym Domu Wspólnym. We wspólnej przestrzeni mogą znaleźć się przestrzenie wewnętrzne i zewnętrzne. W ramach tych pierwszych można wyróżnić ogólnodostępne: sale gimnastyczne, baseny, pokoje zabaw, świetlice, biblioteki, czytelnie, współdzielone balkony, sauny, sale do jogi, pomieszczenia, w których działają kółka dyskusyjne, rękodzielnicze, odbywają się spotkania filmowe, otwarte wykłady itp. Przestrzenie wspólne na zewnątrz to place zabaw, miejsca na grill, tereny sportowe, wspólnie uprawiany ogród warzywny itp. Istotne są też miejsca, które umożliwiają regularne spotkania przy wspólnych posiłkach, np. jadalnie i wspólna kuchnia.

Określona powyżej wspólna infrastruktura (wewnętrzne i zewnętrzne przestrzenie wspólne), która jak wcześniej wspomniano, jest jedną z podstawowych cech cohousingu, stanowi zamkniętą przestrzeń działań rekreacyjnych jej użytkowników, w której realizowane są różne zachowania służące rekreacji fizycznej i duchowej. Ta przestrzeń, która daje możliwość interakcji i nawiązania silnych więzi społecznych, stanowi główną oś rozważań w niniejszej pracy.

2.3. Społeczny wymiar zamkniętej przestrzeni rekreacyjnej cohousingu

Rekreacja jako zjawisko społeczne „stanowi strukturę społeczno-zawodową i wyznacza role społeczne, kariery zawodowe i sposób życia społeczności lokalnej,

w której się odbywa” (Kwilecka i Brożek, 2007, s. 8). Cohousingi stają się coraz bardziej popularne przede wszystkim ze względu na wymiar społeczny i znaczenie interakcyjne omawianej przestrzeni. Jak podkreśla Charles Durrett, propagator cohousingu w Stanach Zjednoczonych: „Idea cohousingu wyrosła na diagnozie rozpadu więzi społecznych. Cohousing jest próbą rozwiązania problemu” (cyt. za: Zbroja, 2020). Powstała wspólnota stanowi więc odpowiedź na wzrost indywidualizmu i jego negatywne skutki — poczucie samotności i wyizolowania, potrzeba poszukiwania silniejszej interakcji z sąsiadami i tworzenia więzi z nimi. Wymiar społeczny zamkniętej przestrzeni rekreacyjnej wydaje się ukierunkowany pozytywnie. Jej uczestnicy mogą realizować swoje społeczne potrzeby w ramach przestrzeni wspólnych, gdzie mają możliwość aktywności społecznej, nawiązywania stosunków i więzi sąsiedzkich oraz wzmacniania poczucia przywiązania do miejsca. Należy jednak uwzględnić szerszy wymiar społeczny cohousingu w zakresie budowania kapitału społecznego i uwzględniający funkcję rekreacji, jaką pełni ona w skali makrospołecznej, czyli w stosunku do ogółu społeczeństwa. Wysoka spójność grupowa, wzajemne zaufanie w pewnych wąskich kręgach społecznych i wysoki stopień lojalności mogą bowiem oddziaływać niekorzystnie na stan organizacji całego systemu społecznego (Starosta, 2022). W dalszej części artykułu zaprezentowano społeczny wymiar cohousingu z podziałem na skalę mikro i makro.

2.3. Społeczny wymiar cohousingu, skala mikro

W analizie społecznego wymiaru zamkniętej przestrzeni rekreacyjnej cohousingu (w skali mikro) istotne jest podkreślenie roli wartościowania tej przestrzeni. Pojęcie wartości przestrzennej zostało wprowadzone przez Floriana Znanieckiego i określało fragment fizycznej lub symbolicznej przestrzeni, do którego odnosi się jednostka jako członek danej zbiorowości (Znaniecki, 1938). Aleksander Wallis (1990, s. 26), który rozwinął teorię wartości przestrzennej Znanieckiego, analizował funkcjonowanie ludzi w przestrzeni społecznej, określając ją jako „użytkowany i kształtowany przez zbiorowość obszar, z którym wiąże ona system wiedzy, wyobrażeń, wartości i reguł zachowania, dzięki którym identyfikuje się najpełniej z tym właśnie obszarem”. Autor wskazał na istnienie trzech najważniejszych wartości przestrzennych: funkcjonalnych (odnoszą się do użytkowania przestrzeni i możliwości zaspokajania potrzeb jej użytkowników), sytuacyjnych (związane są z działaniami podejmowanymi w przestrzeni) i egzystencjalnych (odwołują się do osobistych relacji użytkowników z przestrzenią) (Wallis, 1990, s. 28–30). W przypadku cohousingu znaczenie funkcjonalne zamkniętej przestrzeni rekreacyjnej odnosi się do realizacji aktywności jej użytkowników, zarówno tych o charakterze indywidualnym, jak i służących zaspokojeniu społecznych potrzeb mieszkań-

ców. Cohousing promuje styl życia kładący większy nacisk na spójność społeczną i tworzy warunki do zapewnienia wszystkim mieszkańcom możliwości spełnienia podstawowych potrzeb społecznych. Szczegółowe kryteria doboru uczestników wspólnoty oraz podstawowe jej założenia (wymieniane już: partycypacja, projektowanie z intencją zapewnienia najlepszych warunków do życia wspólnotowego, wspólna infrastruktura, zarządzanie przez mieszkańców, brak hierarchicznej struktury i współdecydowanie) dają możliwość zapewnienia wyższej jakości użytkowanej przestrzeni. Rewolucyjna zasada traktowania przyszłych członków wspólnoty w ramach cohousingu jako prosumentów, którzy aktywnie uczestniczą w całym procesie tworzenia i funkcjonowania wspólnej przestrzeni (od projektowania do zarządzania nią), daje im gwarancję dopasowania jej do ich potrzeb. Odpowiednio zaprojektowane wewnętrzne i zewnętrzne przestrzenie wspólne umożliwiają realizację zachowań rekreacyjnych, dokładnie takich, jakich oczekują ich użytkownicy (personalizacja przestrzeni).

Wartości sytuacyjne związane są z działaniami podejmowanymi w przestrzeni rekreacyjnej cohousingu i dotyczą poczucia bezpieczeństwa, jawności/anonimowości i możliwości podejmowania pożądaných ról społecznych. Gwarantowane przestrzenie wspólne w ramach cohousingu, w których realizowane są różne formy rekreacji mieszkańców, to przede wszystkim miejsca spotkań, które z założenia mają stanowić kotwicę życia społecznego, przestrzeń do nawiązywania relacji międzyludzkich. Społeczna aktywność służyć ma jednoczeniu i identyfikacji z użytkowaną przestrzenią (znaczenie tożsamościowe przestrzeni, głównie w zakresie tożsamości społecznej związanej z poczuciem wspólnoty z innymi — więcej na temat tożsamości przestrzennej pisze Bierwiazzonek (2016)). Jak wcześniej wspomniano, społeczności cohousingu nierzadko izolują się ze względu na obierany styl życia. Chęć zamieszkania z podobnymi sobie (np. z punktu widzenia określonego stylu życia) jest przejawem uniwersalnej zasady homofilii — preferencji dla podobnych sobie (Lewicka, 2012, s. 187). Jak podkreśla Magdalena Szczepańska (2012, s. 111), „w takim jednolitym środowisku ludzie utwierdzają się wzajemnie w przekonaniu, że ich styl życia i wartości są słuszne”. Niewielkie zróżnicowanie mieszkańców to jeden z elementów stabilności społeczności, która uznawana jest za główny czynnik wzmacniający więzi sąsiedzkie (McKenzie, 1925; Park, 1929; Bott, 1968; Kasarda i Janowitz, 1974) i dający poczucie bezpieczeństwa mieszkańcom (w społecznościach izolujących się ze względu na zmniejszone poczucie bezpieczeństwa). Poczucie silnej więzi sąsiedzkiej pozytywnie wpływa na przywiązanie do miejsca i społeczną aktywność wewnątrz wspólnoty.

Pomimo podobieństwa w zakresie preferowanego stylu życia wartością cohousingu jest zasada, iż wspólnotę powinny tworzyć osoby różne pod względem płci, wykształcenia, zainteresowań itp. Brak homogeniczności wspólnoty ma dawać

możliwość uczenia się od innych, dzielenia się doświadczeniami, umiejętnościami i poglądami, co sprzyja nawiązaniu międzypokoleniowego dialogu. Użytkownicy przestrzeni mają możliwość podejmowania pożądanych ról społecznych, które odgrywają wśród innych ludzi, przy ich pomocy i według ich wymagań. W takim ujęciu cohousing można potraktować jako jedną z form wspólnej konsumpcji, jego idea zbieżna jest bowiem z założeniami ekonomii współdzielenia w zakresie dzielenia się powierzchnią, przedmiotami i sprzętami, ale i umiejętnościami w ramach wzajemnej pomocy (np. usługa hydraulika, stolarza, księgowości czy opieka nad dziećmi i osobami niepełnosprawnymi wśród członków wspólnoty).

Warto w tym miejscu przytoczyć pojęcie pozycji ekologicznej Znanieckiego (1938, s. 94–96), która oznacza przyznawane człowiekowi w określonej roli społecznej prawa do obecności w pewnej przestrzeni. Każdy członek wspólnoty ma swoje „właściwe” miejsce do realizacji indywidualnych potrzeb i „właściwy” teren do spełniania swych funkcji na rzecz pozostałych członków. Zasadniczą cechą pozycji ekologicznych w danej wspólnocie jest zapewnienie jej członkom bezpieczeństwa osobistego (tak istotnego dla wartości sytuacyjnych). W cohousingach bezpieczeństwo budowane jest nie na bazie „krat i zamków”, ale poprzez odpowiednią architekturę i system sąsiedzkiej współpracy (tzw. *security by design*) (Cieślik, 2014). Zaufanie i poczucie troski (wsparcie społeczne) umacniają z kolei poczucie przywiązania do miejsca, co w konsekwencji doprowadza do podwyższenia jakości życia mieszkańców, zwiększenia odpowiedzialności za wspólnotę i wzmocnienia lokalnego kapitału społecznego. Związki zaufania i kapitału społecznego z określonymi koncepcjami działania w środowisku lokalnym oraz postawami wobec tego środowiska zostały udowodnione przez wielu autorów (m.in. Fukuyama, 1997; Putnam, 2000).

W cohousingach realizowany jest tzw. wspólnotowy model aktywności społecznej, odwołujący się do zasady lokalizmu, oparty na poczuciu terytorialnej wspólnoty i dążeniach do podtrzymania jej tożsamości (Lewicka, 2012). Ujawniają się tu również egzystencjalne wartości omawianej przestrzeni, odwołujące się do osobistych relacji z nią (możliwość przeżyć o charakterze emocjonalnym, estetycznym i intelektualnym) i powiązane z pojęciem tożsamości przestrzennej na poziomie indywidualnym. Przestrzeń ta współtworzy wspólnotę, w której wszelkie decyzje podejmowane są razem, a nie w sposób dyktatorski, co stanowi wielką wartość. Chęć użytkowania takich wspólnych miejsc może być odpowiedzią na poczucie samotności i wyizolowania, które są szczególnie zauważalne w dobie rozwoju technologii i jej wpływu na stosunki społeczne. Zamknięte przestrzenie rekreacyjne cohousingu wzmacniają poczucie przynależności do wspólnoty (w skali mikro), co ma kluczowe znaczenie społeczne.

Niezwykle istotne w analizie społecznego wymiaru omawianej przestrzeni są właściwości interakcji jej użytkowników. Samo istnienie miejsca umożliwiające

go nawiązanie kontaktów interpersonalnych nie musi oznaczać, iż rzeczywiście dojdzie w nim do interakcji. Możemy mówić o zróżnicowanej głębi relacji między uczestnikami, począwszy od tych ulotnych (tzw. biernej towarzyskości), niewymagających kontaktu bezpośredniego, skończywszy na bardzo bliskich (tzw. trwałej towarzyskości) (Mehta, 2013). W cohousingu, ze względu na jego wspomniane cechy, dominują relacje ludzkie oparte na wspólnocie w przeciwieństwie do relacji rynkowych. Charakteryzuje je przyjmowanie perspektywy drugiej strony oraz oferowanie i przyjmowanie bezinteresownej pomocy w ramach samopomocy sąsiedzkiej (Clark i Mills, 1993), co dodatkowo wzmacnia społeczne znaczenie omawianych przestrzeni.

2.3. Społeczny wymiar cohousingu, skala makro

Zdaniem Georga Caspara Homansa na zjawisko integracji danej grupy społecznej składają się trzy procesy: interakcje, postawy emocjonalne i działalność członków. Osoba, która chce działać, szuka innego człowieka, aby wraz z nim szybciej i lepiej osiągnąć zamierzony cel. Wchodzi z innymi w interakcje i od ich skutków zależy będzie jej postawa emocjonalna. Wymienione procesy zachodzące w obrębie integracji Homans (cyt. za: Jacher, 1987) odnosi do dwóch obszarów, z którymi związane jest funkcjonowanie grupy:

- zewnętrznego — obszar ten obejmuje wszystko, co związane jest z trwaniem grupy w określonym otoczeniu społecznym,
- wewnętrznego — kształtuje się podczas współżycia członków grupy i decyduje o jej wewnętrznym dynamizmie, zróżnicowaniu.

Te dwa obszary, wytyczające granice integracji, są zarazem wyznacznikami równowagi społecznej grupy wobec otoczenia oraz grupy wobec samej siebie. Przy prezentacji społecznego wymiaru zamkniętej przestrzeni rekreacyjnej cohousingu warto wskazać więc na jej aspekty związane z funkcją rekreacji, jaką pełni ona w skali makrosocjalnej, czyli w stosunku do ogółu społeczeństwa, skutecznie kształtując nie tylko postawy i zachowania społeczne obywateli danego państwa, ale także ich świadomość zbiorową (Kwilecka i Brożek, 2007, s. 9).

Cohousing można nazwać specyficzną formą wspólnoty mieszkaniowej. Członkostwo we wspólnocie cohousingu, zgodnie ze wspomnianymi wcześniej cechami, uczy współzależności i daje poczucie wpływu, co w konsekwencji może wzmacniać zaangażowanie mieszkańców poza wspólnotą (wzrost zaangażowania społecznego). Jak jednak pokazują wyniki badań wspólnot mieszkaniowych, zaangażowanie społeczne mieszkańców jest często wysokie w ramach samej wspólnoty, ale może

być pułapką dla lokalnej aktywności społecznej w sferze publicznej poza wspólnotą (Bollens i Schmandt, 1982; Putnam, 2000; Kohn, 2004; Lewicka, 2004; Rohrbach, 2012; Szczepańska, 2018). Podobnie w cohousingach, członkowie wspólnot są zaangażowani i skupieni na sprawach swojej mikrospołeczności i często samowystarczalni (również w zakresie organizacji działalności rekreacyjnej), co może osłabiać poczucie odpowiedzialności za miasto, w którym mieszkają. Są więc przywiązani do miejsca (swojej wspólnoty), a nie do miasta, co powoduje, iż nie czują oni potrzeby wyjścia z tej przestrzeni. Badacze przestrzeni zamkniętych podkreślają negatywne ich konsekwencje w postaci destrukcji naturalnej tkanki miejskiej i prywatyzacji przestrzeni publicznej (Jałowiecki, 2007; Kiciński, 2005; Staniszkis, 2005; Lewicka, 2012). Oczekiwania w zakresie wyższej jakości przestrzeni oraz chęć współdecydowania o niej skłania do przedkładania usług prywatnych nad publiczne, kreowania prywatnych przestrzeni, które umożliwiają współdecydowanie (Durose, Greasley i Richardson, 2009). Jest to szczególnie widoczne w cohousingach. Ich członkowie kreują prywatne przestrzenie rekreacyjne, postrzegając je jako takie, których nie są w stanie im zagwarantować instytucje publiczne. Aktywność społeczna w ramach wspólnoty (cohousingu) może wówczas być alternatywą dla takiej aktywności w sferze publicznej: mieszkańcy wspólnot przestają wykazywać postawy zaangażowania obywatelskiego w sferze publicznej (również nie korzystają z publicznych przestrzeni rekreacyjnych), nie mają potrzeby budowania kapitału społecznego w mieście, w którym mieszkają, ale jedynie w mikroprzestrzeni wspólnoty.

Problematyczna jest też zasada heterogeniczności wspólnoty w ramach cohousingu. Powstają enklawy życia pewnych grup społecznych, np. cohousingi kobiece (np. Older Women's CoHousing — wspólnota dla kobiet i pierwszy senioralny cohousing w Wielkiej Brytanii), gejowskie (np. Lebensort Vielfalt w Berlinie — pierwszy w Europie cohousing dla homoseksualnych mężczyzn) czy bardzo popularne cohousingi senioralne, stanowiące alternatywne formy zamieszkania osób starszych (np. Färdknäppen — pierwszy senioralny cohousing w Szwecji czy Trabensol — jeden z pierwszych senioralnych cohousingów w Hiszpanii). Takie zamknięte przestrzenie rekreacyjne mogą prowadzić do powstania homogenicznych społeczności (swoistych gett społecznych) i naturalnej segregacji społecznej, co może mieć swoje konsekwencje w skali całego miasta, a nawet kraju. Według Harveya (cyt. za: Lewicka, 2012, s. 79) tego typu przestrzenie, ze względu na jednorodność użytkowników, są ucieleśnieniem ksenofobii i zaprzeczeniem idei miejsca jako płaszczyzny dla potencjalnych interakcji społecznych. Zamknięcie się we własnej, bezpiecznej przestrzeni (stworzenie swoistej bańki bezpieczeństwa) wzmaga poczucie samotności i lęku. Osoby o podobnym kapitale społecznym korzystające z przestrzeni cohousingu tworzą wyselekcjonowaną zbiorowość, a jej niedostęp-

ność dla osób spoza wspólnoty może wzmacniać poczucie obcości, a nawet wrogości do innych. Można za Robertem Putnamiem mówić tu o „ciemnej stronie” kapitału społecznego (Putnam, 2000) czy za Alejandro Portesem o „negatywnym kapitale społecznym” (Portes, 1998). Zamkniętość na obcych może negatywnie wpływać na samych użytkowników zamkniętych przestrzeni poprzez:

- nadmierne ich eksploatowanie (nakładanie nadmiernych obowiązków w imię oddania grupie i powinności ponoszenia ofiar na jej rzecz),
- ograniczanie ich swobody działania (autonomia podporządkowana zostaje solidarności grupowej, jednostka należy do grupy „duszą i ciałem”),
- „równanie ku dołowi” rozumiane jako ograniczenie możliwości wyjścia z grupy i utrzymywanie w niej potencjalnych „dezertów” poprzez narzucanie im partykularystycznych norm (Portes, 1998, s. 15–18).

Konsekwencją wspomnianych negatywnych następstw społecznych zamkniętych przestrzeni rekreacyjnych może być atomizacja życia społecznego, która, jak zauważa Henryk Cudak (2012), współcześnie coraz bardziej nasila się również w środowiskach lokalnych.

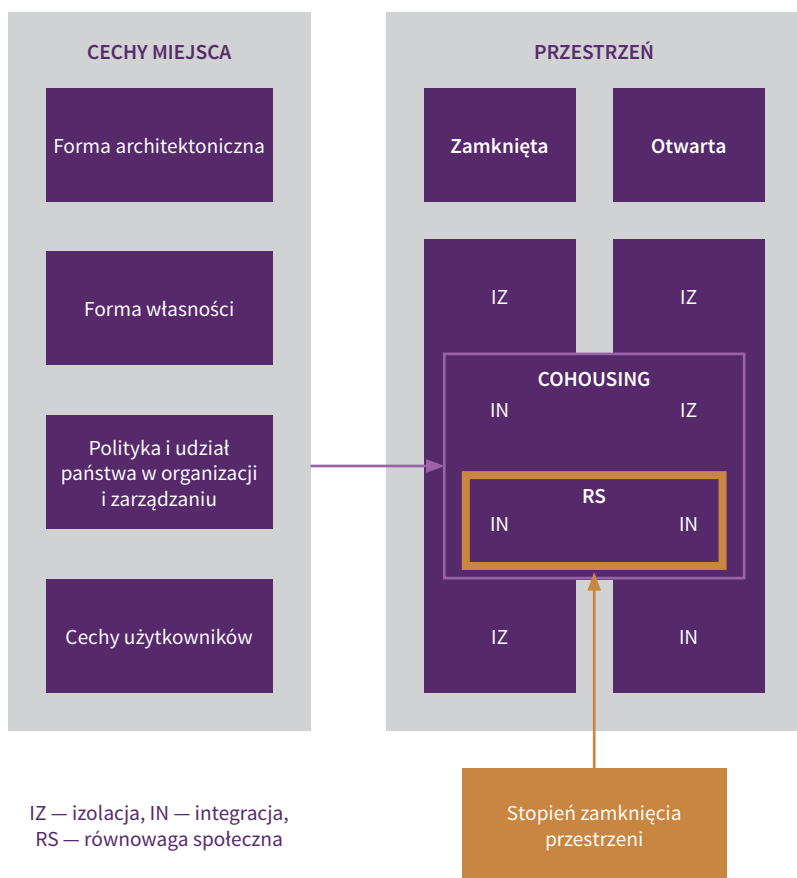
3. Metoda

W artykule zastosowano metodę analizy danych zastanych, która obejmowała publikacje, raporty i badania na temat poruszanego problemu. Do ilustracji empirycznej wykorzystano m.in. reportaże powstałe podczas projektu „Cohousing senioralny”, prowadzonego w ramach 12. edycji festiwalu WARSZAWA W BUDOWIE, oraz raport „Przegląd zagranicznych praktyk dotyczących organizowania społeczności lokalnej, budowania kontaktów, więzi sąsiedzkich, miksu społecznego, a także cohousingu. Rozwiązania wykorzystane w Niemczech, Szwajcarii, Danii, Szwecji, Austrii oraz w Stanach Zjednoczonych i we Włoszech”, przygotowany przez Fundację Laboratorium Architektury 60+ (LAB 60+). Istotnym źródłem były również strony internetowe poszczególnych wspólnot cohousingowych.

4. Wyniki i dyskusja

Jak słusznie zauważa Maria Lewicka, „zamkniętość może być źródłem relaksu i poczucia bezpieczeństwa, ale też klaustrofobii i nudy, otwartość zaś — źródłem ekscytacji i zainteresowania, ale również przestymulowania, irytacji i niepokoju” (Lewicka, 2012, s. 205). Wobec przedstawionych społecznych aspektów zamkniętej przestrzeni rekreacyjnej w ramach cohousingu należy wskazać na zauważalny paradoks czasów współczesnych — społeczny paradoks wspólnoty. Z jednej strony wspólnota daje gwarancję realizacji potrzeb społecznych i integracji (zwiększenia aktywności społecznej) w ujęciu mikro (w ramach zamkniętej przestrzeni), z drugiej strony — może prowadzić do izolacji, segregacji społecznej i zmniejszenia społecznej aktywności w skali makro (miasto/kraj). Czynniki służące wzmacnianiu integracji w ramach zamkniętych przestrzeni rekreacyjnych wspólnoty jednocześnie mogą wzmacniać poczucie izolacji względem reszty społeczeństwa. Pojawia się zatem potrzeba prowadzenia pogłębionych badań z zakresu aktywności społecznej użytkowników zamkniętych przestrzeni rekreacyjnych w różnych typach cohousingu i znalezienia w tym względzie społecznej równowagi.

Uproszczony model społecznego wymiaru rekreacyjnej przestrzeni w ramach cohousingu przedstawiono na rys. 1. Wymiar społeczny został ograniczony do aktywności społecznej użytkowników przestrzeni, której konsekwencją jest integracja/izolacja społeczna. Integracja rozumiana jest jako „stan zorganizowania, zespolenia i zharmonizowania różnorodnych elementów tworzących zbiorowość społeczną, odnoszący się do sfery norm i wartości, działań oraz łączności pomiędzy jednostkami i grupami społecznymi” (Encyklopedia PWN). W definicjach integracji społecznej autorzy podkreślają przede wszystkim znaczenie więzi społecznych i wspólnego celu jako siły przyciągającej jednostki do siebie (m.in. Tur-ski, 1961; Kurnal, 1972; Jacher, 1976). Przeciwnieństwem integracji społecznej jest dezintegracja społeczna (izolacja społeczna), polegająca na „ustaniu kontaktów, zerwaniu związków społecznych, zaniku reguł i norm współżycia społecznego” (Encyklopedia PWN). Jak wcześniej wspomniano, nadrzędną zasadą cohousingu jest zapewnienie najlepszych warunków do życia wspólnotowego. Odpowiednio zaprojektowana infrastruktura wspólnoty gwarantować ma integrację jej członków (w skali mikro). Stopień przywiązania do danej przestrzeni (a w konsekwencji aktywność społeczna jej użytkowników) wynika z jednej strony z cech miejsca, z drugiej — z cech osób z niego korzystających (Lewicka, 2012). W przypadku cohousingu cechy osób (użytkowników przestrzeni) uzależnione są w dużej mierze od ustalonych przez wspólnotę kryteriów doboru mieszkańców zgodnych ze wspomnianymi cechami cohousingu. Z tego względu uwzględniono je w ramach cech miejsca.

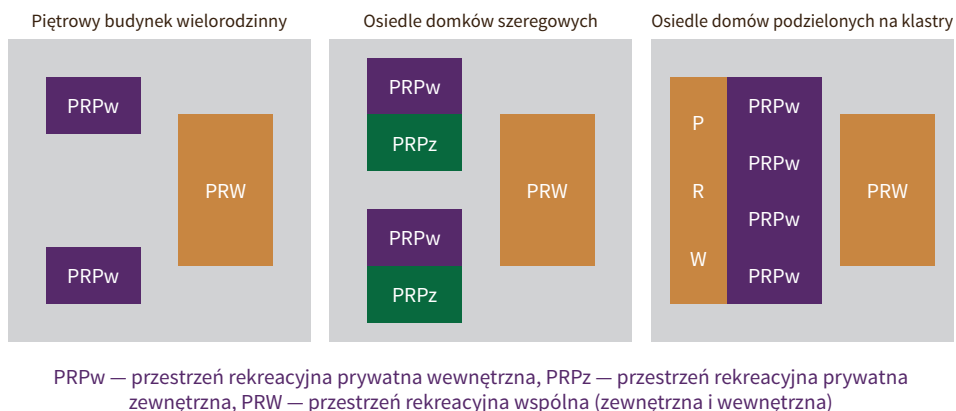

Rys. 1. Społeczny wymiar rekreacyjnej przestrzeni zamkniętej, cohousing

Źródło: opracowanie własne

W ramach kategorii „cechy miejsca” istotne są różnice w zakresie form architektonicznych cohousingów (od pojedynczego budynku wielorodzinnego do zamkniętych osiedli domów jednorodzinnych), warunkujące często wielkość przestrzeni wspólnej i stopień jej personalizacji (liczba i rodzaj możliwych do realizacji zachowań w czasie wolnym), formy własności (wynajmowane lub własnościowe) oraz polityka i udział państwa w organizacji wspólnoty i zarządzaniu nią (prywatne, samorządowe, budowane przez fundacje lub stowarzyszenia). Forma architektoniczna, forma własności, polityka państwa i jego udział w organizacji i zarządzaniu wspólnotą mogą mieć wpływ na fizyczne i prawne ograniczenia w zakresie użytkowania przestrzeni zamkniętej (np. ograniczenie w zakresie liczby i rodzaju możliwych do realizacji zachowań rekreacyjnych mieszkańców) i zwiększoną aktywność społeczną poza cohousingiem (poszukiwanie przestrzeni zewnętrznych, w których możliwa będzie realizacja indywidualnych zachowań rekreacyjnych).

Bazowym elementem w kontekście zachowań rekreacyjnych, mającym wpływ na zachowania społeczne użytkowników, jest wielkość przestrzeni wspólnych i ich układ oraz stopień personalizacji, które są często uzależnione od formy architektonicznej cohousingu (pojedynczy budynek, zamknięte osiedle domów szeregowych, zamknięte osiedle domów podzielonych na klastry). Na rys. 2 zaprezentowano możliwości w zakresie kształtowania zamkniętej przestrzeni rekreacyjnej cohousingu.

Rys. 2. Zamknięta przestrzeń rekreacyjna cohousingu

Zródło: opracowanie własne

W każdym przypadku wyodrębniono przestrzenie rekreacyjne prywatne (wewnętrzne i zewnętrzne) i wspólne (wewnętrzne i zewnętrzne). Te ostatnie umożliwiają podejmowanie działalności rekreacyjnej z wybranymi (np. w ramach klastrów) lub/i z wszystkimi członkami wspólnoty. Należy podkreślić, iż ograniczona wielkość, nieprzyjazny układ oraz niski stopień personalizacji zamkniętej przestrzeni rekreacyjnej mogą zwiększyć aktywność społeczną poza nią.

Wyniki badania przeprowadzonego w ramach projektu „Cohousing senioralny” podczas 12. edycji festiwalu WARSZAWA W BUDOWIE pokazały również, że forma własności w istotny sposób wpływa na problem elitarności cohousingów (tzw. bańka elitarna w Stanach Zjednoczonych czy komuna dla klasy średniej w Anglii w przypadku własnościowego modelu), w wyniku czego są one w wielu krajach dostępne głównie dla osób o określonym kapitale ekonomicznym bądź kulturowym (Praktyki wspólnego mieszkania, 2020). W ramach przestrzeni cohousingu powstaje więc wyselekcjonowana zbiorowość, która nie dopuszcza do nich „innych” i ogranicza swoją działalność rekreacyjną na zewnątrz. Odpowiednia polityka w zakresie formy własności może zapewnić zachowanie równowagi między przedstawicielami różnych grup społecznych. Przykładowo w Munksoegaard w Danii cohousing po-

dzielony jest na pięć klastrow o różnych formach własności i różnych zasadach dostępu do lokalu. U podstaw takiego działania leży idea różnorodności i włączenia, niezależnie od możliwości finansowych lokatorów (Munksoegaard, 2021).

Podobnie polityka państwa i jego udział w organizacji i zarządzaniu wspólnotą ma istotne znaczenie w zakresie kształtowania przestrzeni cohousingu. Przykładowo w Niemczech władze miast prowadzą politykę wspierania cohousingów senioralnych, co ma na celu odciążenie systemu państwa w zakresie opieki nad osobami starszymi (idealne rozwiązanie na problemy starzenia się społeczeństwa i niewydolność systemów opieki zdrowotnej). Władze wykupują grunty z rąk prywatnych i przeznaczają je dla celów realizacji tej formy zamieszkania bądź rezerwują pod te cele w dokumentach planistycznych pewną pulę terenów dostępnych w mieście. Dodatkowo oferują oni inwestorom publiczne hipoteki zastępcze poza normalnym rynkiem hipotecznym, co ułatwia finansowanie takich przedsięwzięć (Cieśla, 2020). W ramach wspólnot cohousingowych z prywatną własnością mieszkań egzystować mogą również mieszkania wspierane przez państwo w postaci tzw. mieszkań asystowanych. Ma to miejsce np. w Lebensort Vielfalt w Niemczech, cohousingu z 24 autonomicznymi mieszkaniami i jednym współdzielonym, asystowanym, które jest objęte całodobową opieką i do którego wprowadzają się osoby, które nie są już w stanie mieszkać same (Petritzko, 2020; Praktyki wspólnego mieszkania, 2020). W przypadku Munksoegaard w Danii na terenie cohousingu część lokali również jest wspierana przez miasto w postaci dofinansowania do czynszu. Dodatkowo są one udostępniane osobom wykluczonym społecznie (np. bezrobotnym) (Munksoegaard, 2021). Takie działania ograniczają zachowania w kierunku wspomnianej homogeniczności i elitarności omawianych przestrzeni.

Cechy użytkowników przestrzeni w ramach cohousingu uzależnione są w dużej mierze od ustalonych przez wspólnotę kryteriów doboru mieszkańców zgodnych z już wymienianymi cechami cohousingu. Stopień różnorodności członków wspólnoty może mieć duży wpływ na zachowania integracyjne/izolacyjne użytkowników omawianej przestrzeni. Należy również zauważyć, iż rodzaj i liczba możliwych do realizowania w przestrzeni zamkniętej cohousingu różnych zachowań rekreacyjnych może być wynikiem konkretnych umiejętności poszczególnych mieszkańców (wspomniane wcześniej dzielenie się umiejętnościami). Aby możliwe było wzajemne uzupełnianie się potrzeb i wzajemne wspieranie, konieczne jest zachowanie równowagi między przedstawicielami różnych grup społecznych (tzw. mikś społeczny) (LAB 60+, 2018). Ważne są w tym względzie kryteria doboru członków, które nie powinny potęgować wspomnianego wcześniej problemu segregacji społeczno-przestrzennej.

Warto podkreślić, iż wspomniane kryteria przekładają się na siłę więzi członków wspólnoty i indywidualne poczucie bezpieczeństwa, co z kolei wpływa na stopień

Rys. 3. Hybrydowa przestrzeń rekreacyjna cohousingu
Źródło: opracowanie własne

przywiązania do miejsca (przestrzeni zamkniętej) i na motywację do podejmowania aktywności społecznej na rzecz tego miejsca (społeczną aktywność członków wspólnoty), ale również poza nim. W celu minimalizacji negatywnych społecznych następstw wynikających z zamknięcia przestrzeni rekreacyjnej w ramach cohousingu warto tworzyć pomosty pomiędzy zamkniętością (czysto prywatną zamkniętą przestrzenią wspólną cohousingów) a otwartością (w pełni otwartą dla każdego przestrzenią publiczną) w postaci różnych gradacji tej przestrzeni. Cohousing można potraktować jako swoisty rodzaj siedziby rodzinnej. Ta zaś według Znanieckiego (1938, s. 96–101) może dopuścić ludzi pierwotnie do niej nienależących, którym mieszkańcy wyznaczają określone role (np. w zakresie działalności rekreacyjnej), co wiąże się jednak z koniecznością wniesienia do grupy pozytywnej wartości. Pozycje ekologiczne dopuszczonych gości są ściśle zależne od rodzaju funkcji, które spełniają oni na rzecz zespołu rodzinnego. Przykładem takiego działania jest zaproszenie do udziału w organizowanych w przestrzeniach wspólnych cohousingu zajęciach rekreacyjnych mieszkańców okolicznych regionów. Dzięki temu cohousingi mogą stabilizować dzielnice miast i pozytywnie wpływać na integrację społeczną, ze względu na ofertę skierowaną do lokalnych społeczności. Otwarcie przestrzeni może dotyczyć konkretnych usług świadczonych przez

mieszkańców na rzecz ogółu społeczeństwa, które mogą mieć charakter zarobkowy, umożliwiający pozyskanie dodatkowych funduszy na pokrycie potrzeb wspólnoty (np. prowadzenie kawiarni czy restauracji dla osób spoza wspólnoty cohousingowej). Korzyściami dla członków wspólnoty mogą być również dodatkowe możliwości w zakresie realizacji zachowań rekreacyjnych. Przykładowo osoba z zewnątrz może zostać zaproszona do współdzielenia przestrzeni rekreacyjnej cohousingu w celu świadczenia na rzecz jego mieszkańców konkretnej usługi rekreacyjnej (np. nauka gry na instrumencie, poprowadzenie warsztatów rękodzielniczych). Wprowadzenie rozwiązań w celu choć częściowego otwarcia przestrzeni rekreacyjnej cohousingu i stworzenia przestrzeni hybrydowej (rys. 3) pozwoli na zachowanie relacyjności, a więc związku między tym, co wewnątrz, a tym, co na zewnątrz.

Przykładem w zakresie możliwości zastosowania różnych rozwiązań jest podział przestrzeni wspólnych w Wohnprojekt Wien w Austrii. Występują tam:

- wspólne przestrzenie rekreacyjne na najwyższej kondygnacji, takie jak biblioteka, sauna, ogród, przeznaczone tylko dla mieszkańców,
- części wspólne w przyziemiu, na parterze i na pierwszym piętrze o charakterze przestrzeni:
 - a. półprywatnej — bawialnia, kuchnia, jadalnia i warsztaty,
 - b. półpublicznej — sale wielofunkcyjne wykorzystywane przez mieszkańców bądź wynajmowane okolicznościowo do organizacji wydarzeń, spotkań, zajęć sportowych czy artystycznych,
 - c. publicznej — lokale usługowe o działalności zbieżnej z wartościami wspólnoty; pobierany czynsz wspiera budżet wspólnoty (Suchecki, 2020, s. 51).

5. Wnioski

Celem artykułu była analiza społecznego wymiaru zamkniętej przestrzeni rekreacyjnej. Rozważania dotyczyły cohousingu rozumianego jako oddolny, pozainstytucjonalny model mieszkalny promujący styl życia, w którym nacisk położony jest na wzmacnianie więzi sąsiedzkich i spójność społeczną. W ramach analizy zidentyfikowano interakcyjną, tożsamościową i egzystencjalną funkcję omawianej przestrzeni. W zakresie aspektów negatywnych zwrócono uwagę na problem prywatyzacji przestrzeni oraz segregacji i izolacji społecznej (brak zaangażowania w przestrzeni publicznej). Wskazano również na występowanie społecznego pa-

radoksu wspólnoty, który polega na tym, iż z jednej strony omawiana wspólnota daje gwarancję realizacji potrzeb społecznych i integracji (zwiększenia aktywności społecznej) w ujęciu mikro, z drugiej strony może prowadzić do izolacji i segregacji społecznej (zmniejszenie aktywności społecznej) w skali makro.

Wśród czynników mających wpływ na wymiar społeczny omawianej przestrzeni wyróżnione zostały takie cechy miejsca, jak forma architektoniczna cohousingów (warunkująca wielkość i układ przestrzeni wspólnej oraz stopień jej personalizacji), forma własności, polityka i udział państwa w organizacji i zarządzaniu wspólnotą oraz kryteria doboru jej użytkowników. W celu minimalizacji wspomnianych negatywnych aspektów zasugerowano również wprowadzenie rozwiązań w celu częściowego otwarcia przestrzeni rekreacyjnej cohousingu i stworzenia przestrzeni hybrydowej, co pozwoli na zachowanie relacyjności, a więc związku między tym, co wewnątrz, a tym, co na zewnątrz.

Niniejszy artykuł akcentuje jedynie problem społecznego wymiaru rekreacyjnej przestrzeni zamkniętej. W założeniu może on być pewnego rodzaju wprowadzeniem do debaty i pogłębionych badań nad aktywnością społeczną użytkowników tej przestrzeni. W przypadku cohousingów należy również pamiętać, iż wszelkie wnioski dotyczące związku między cechami określonego typu przestrzeni a aktywnością społeczną jej użytkowników powinno się wyciągać z niezwykłą ostrożnością. Cohousingi są bowiem wciąż stosunkowo nową formą przestrzeni zamkniętej, a czas zamieszkania, jak pokazują wyniki badań, jest jednym z głównych predyktorów przywiązania do miejsca (Lewicka, 2012, s. 244), co w konsekwencji może mieć wpływ na aktywność społeczną jego mieszkańców (w skali mikro i makro). Dodatkowo wyniki badania przeprowadzonego w 18 cohousingach na terenie Europy oraz Stanów Zjednoczonych wykazały, iż wielkość przestrzeni wspólnych jest różna i zależy od lokalizacji cohousingu. Przykładowo w Szwecji przestrzeń ta jest o wiele większa niż np. w Holandii (Praktyki wspólnego mieszkania, 2020). Przy analizie społecznego wymiaru przestrzeni rekreacyjnej cohousingu ważne jest więc rozpoznanie narodowego kontekstu cohousingu, czyli uwarunkowań zarówno społeczno-gospodarczych, jak i prawnych oraz kulturowych, społeczności cohousingowe w wielu aspektach odzwierciedlają bowiem społeczeństwa, w których są osadzone.

W przypadku rynku polskiego idea cohousingu znajduje się na bardzo wczesnym etapie rozwoju i dopiero zyskuje na popularności (np. projekt eurHope w Krępku, Villa Zakątek w Lublinie, osiedle Nowe Żerniki we Wrocławiu czy HT Nest w Warszawie). Warto zauważyć, że powstałe inicjatywy to projekty, w których wykorzystane są jedynie pewne elementy cohousingu. Większość pojawiających się pojedynczych inicjatyw nie spełnia istotnego warunku partycypacji mieszkańców na wstępnym etapie powstania wspólnoty (proces planowania i projektowa-

nia). Należy zauważyć, iż w tradycyjnej wspólnocie wspólna przestrzeń (wspólne terytorium) powstaje poprzez interakcje i więzi społeczne ze względu na bliskość przestrzenną. W przypadku cohousingu mamy do czynienia z odwrotną sytuacją: to przestrzeń, która jeszcze nie istnieje, stanowi przyczynę powstania interakcji i więzi społecznych wspólnoty, która zawiązuje się po to, aby tę przestrzeń stworzyć. W polskich inicjatywach zbliżonych do cohousingu (np. kooperatywach mieszkaniowych) pojawia się również problem dominacji przestrzeni prywatnej oraz brak uprawnień w zakresie organizacji i zarządzania wspólnotą poprzez tworzenie grup roboczych odpowiedzialnych za poszczególne czynności dla jej dobra. Czynnikiem hamującym rozwój tej formy zamieszkania w Polsce są przede wszystkim: niski poziom rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, a więc i zdolności do oddolnych inicjatyw i samoorganizacji, wciąż niska świadomość ekologiczna Polaków oraz brak rozwiązań prawnych ułatwiających realizację takiej formy budownictwa (Zięba, 2015).

Przypisy

- Bierwiaczonek, K. (2016). *Spoleczne znaczenie miejskich przestrzeni publicznych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Blakely, E.J. i Snyder, M.G. (1997). *Fortress America. Gated Communities in the United States*. Brookings Institutions Press. <https://doi.org/10.1002/j.2325-8012.1998.tb00142.x>
- Blandy, S., Lister, D., Atkinso, R. i Flint, J. (2003). *Gated communities: A systematic review of the research evidence*. CNR Paper. ESRC Center for Neighborhood Research.
- Bollens, J. i Schmandt, H. (1982). *The Metropolis: Its People, Politics and Economic Life*. Harper & Row.
- Boorstin, D.J. (1962). *The Image: A Guide to Pseudo-Events in America*. Harper & Row.
- Bott, E. (1968). *Family and social network. Roles, norms and external relationships in ordinary urban families*. Tavistock.
- Caldeira, T. (2001). *City of Walls. Crime, Segregation, and Citizenship in Sao Paulo*. University of California Press. <https://doi.org/10.2747/0272-3638.24.2.183>
- Cieśla, A. (2020). *Alternatywne formy zamieszkania osób starszych w Niemczech*. Ekspertyza. https://www.researchgate.net/publication/347697042_ALTERNATYWNE_FORMY_ZAMIESZKANIA_OSOB_STARSZYCH_W_NIEMCZECH_Dr_inz_arch_Agnieszka_Ciesla (15.10.2022).
- Cieślik, D. (2014). *Ludzie Politechniki. Dobry czas dla cohousingu*. <http://www.pryzmat.pwr.edu.pl/ludzie-politechniki/91> (17.11.2022).
- Clark, M.S. i Mills, J.R. (1993). The difference between communal and exchange relationships: What it is and is not. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19, 684–691. <http://dx.doi.org/10.1177/0146167293196003>
- Cudak, H. (2012). Zaburzenie struktury rodziny jako konsekwencja makrospołecznych uwarunkowań. *Pedagogika Rodziny*, 2(4), 7–17.
- Czajkowski, K. (1979). *Wychowanie do rekreacji*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Drzewiecki, M. (1992). *Wiejska przestrzeń rekreacyjna*. Instytut Turystyki.
- Durose, C., Greasley, S. i Richardson, L. (2009). *Changing local governance, changing citizens*. Policy Press. <https://doi.org/10.56687/9781847422194>
- Dymnicka, M. (2013). *Przestrzeń publiczna a przemiany miast*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.

- Edensor, T. (2001). Performing tourism, staging tourism: (Re)producing tourist space and practice. *Tourist Studies*, 1, 59–81.
- Encyklopedia PWN. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/integracja-spoleczna;3915018.html> (15.10.2022).
- Fukuyama, F. (1997). *Zaufanie. Kapitał społeczny jako droga do dobrobytu*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Fundacja Laboratorium Architektury 60+ (LAB 60+). (2018). *Przegląd zagranicznych praktyk dotyczących organizowania społeczności lokalnej, budowania kontaktów, więzi sąsiedzkich, miksu społecznego, a także cohousingu. Rozwiązania wykorzystane w Niemczech, Szwajcarii, Danii, Szwecji, Austrii oraz w Stanach Zjednoczonych i we Włoszech. Raport z Zadania 1 realizowanego w ramach projektu „Świadczenie usług doradztwa eksperckiego w zakresie opracowania programu zasiedlenia i funkcjonowania Domu Wielopokoleniowego”*. http://centrumwiedzy.org/wp-content/uploads/2017/07/DW_Raport_Zadanie-1_Przegl%C4%85d-zagranicznych-praktyk_FINALNY.pdf (15.10.2022).
- Gądecki, J. (2009). *Za murami – osiedla grodzone w Polsce – analiza dyskursu*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Groves, J. (2006). All Together Now? An Empirical Study of the Voting Behaviors of Homeowner Association Members. W: St. Louis Count. *Review of Policy Research*, 23(6), 1199–1218. <https://doi.org/10.1111/j.1541-1338.2006.00252.x>
- Homans, G.C. (1976). Social Behavior as Exchange. *The American Journal of Sociology*, 63, 6. University of Chicago Press.
- Jacher, W. (1976). *Zagadnienia integracji systemu społecznego: studium z zakresu teorii socjologii*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jacher, W. (1987). *Więź społeczna w teorii i praktyce*. Uniwersytet Śląski.
- Jałowiecki, B. (2007). Fragmentacja i prywatyzacja przestrzeni. W: B. Jałowiecki i W. Łukowski (red.), *Gettozacja polskiej przestrzeni miejskiej*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Jałowiecki, B. (2009). Społeczne oblicza metropolii. Czy istnieje klasa metropolitalna? W: B. Jałowiecki (red.), *Czy metropolia jest miastem?* (s. 50–66). Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Kasarda, J.D. i Janowitz, M. (1974). Community attachment in mass society. *American Sociological Review*, 39, 328–339. <https://doi.org/10.2307/2094293>
- Kiciński, A. (2005). *Od blokowiska do archipelagu Gułag nad Wisłą*. Referat wygłoszony na konferencji „Od osiedla społecznego do osiedla strzeżonego”.
- Kielbasiewicz-Drozdowska, I. (2001). Zarys rozwoju refleksji teoretycznej nad problematyką rekreacji. W: I. Kielbasiewicz-Drozdowska i W. Siwiński (red.), *Teoria i metodyka rekreacji. Zagadnienia podstawowe* (s. 9–27). Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu.
- Kohn, M. (2004). *Brave New Neighborhoods: The Privatization of Public Space*. Routledge.
- Kotus, J. (2006). Terytorialne podsystemy społeczne o charakterze wspólnotowym w mieście. *Przegląd Geograficzny*, 78, 231–245.
- Kurnal, J. (red.). (1972). *O sprawności i niesprawności organizacji. Szkice o biurokracji i biurokratyzmie*. PWE.
- Kwilecka, M. i Brożek, Z. (2007). *Bezpośrednie funkcje rekreacji*. Almamery Wyższa Szkoła Ekonomiczna.
- Kwilecki, K. (2011). *Rozważania o czasie wolnym. Wybrane zagadnienia*. Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa im. Wojciecha Korfańtego.
- Lewicka, M. (2004). Kup Pan książkę... Mechanizmy aktywności obywatelskiej Polaków. *Studia Psychologiczne*, 4, 65–82.
- Lewicka, M. (2012). *Psychologia miejsca*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Lewicka, M. i Zaborska, K. (2007). Osiedla zamknięte – czy istnieje alternatywa? *Kolokwia Psychologiczne*, 16, 135–152.

- Low, S.M. (2003). *Behind the gates. Life, Security, and the Pursuit of Happiness in Fortress America*. Routledge. <https://doi.org/10.1080/14036090410014953>
- Markiewicz, E. i Niezgodna, A. (2017). Hotel jako wyreżyserowana przestrzeń turystyczna. Rola motywacji i doświadczeń turysty. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego (AE) we Wrocławiu*, 473, 339–346. <https://doi.org/10.15611/pn.2017.473.31>
- McCamant, K., Durrett, C. i Hertzman, E. (1994). *Cohousing. A Contemporary Approach to Housing Ourselves* (2nd ed.), Ten Speed Press.
- McKenzie, R.D. (1925). The ecological approach to the study of the human community. W: R.E. Park, E.W. Burgess i R.D. McKenzie (red.), *The City* (s. 63–79). University of Chicago Press.
- Mehta, V. (2013). *The Street: A Quintessential Social Public Space*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203067635>
- Mokras-Grabowska, J. (2018). New urban recreational spaces. Attractiveness, infrastructure arrangements, identity. The example of the city of Łódź. *Miscellanea Geographica – Regional Studies on Development*, 22(4), 219–224. <https://doi.org/10.2478/mgrsd-2018-0017>
- Munksoegaard. (2021). <http://www.munksoegaard.dk/en/about.html> (15.10.2022).
- Na miejscu. Fundacja na Rzecz Wspólnot Lokalnych. (2020). <http://namiejscu.org/2020/09/30/cohousing-senioralny/> (15.10.2022).
- Park, R.E. (1929). The city as a social laboratory. W: T.V. Smith, L.D. White (red.), *An experiment in social science research* (s. 1–19). University of Chicago Press.
- Petriczko, A. (2020). *Bezpieczne miejsce*. <http://namiejscu.org/wp-content/uploads/2020/10/19--Lebensort-Vielfalt--Berlinpdf.pdf> (15.10.2022).
- Podemski, K. (2013). *Wyreżyserowana przestrzeń turystyczna*. Post-turysta. <http://post-turysta.pl/artykul/Wyrezyserowana-przestrzen-turystyczna> (15.10.2022).
- Portes, A. (1998). Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociolog. *Annual Review of Sociology*, 24, 1–24.
- Praktyki wspólnego mieszkania. Reportaże ze świata o cohousingu senioralnym. (2020). Zapis dyskusji, która odbyła się na żywo online 6 października 2020 roku. <https://wwb12.artmuseum.pl/pl/dokumentacja/video-praktyki-wspolnego-mieszkania> (15.10.2022).
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone: Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster. <https://doi.org/10.1145/358916.361990>
- Rohrbach, K. (2012). *Closing the Gates on Democracy? Private Urban Governance and its Socio-political consequences in Suburban Buenos Aires*. London School of Economics and Political Science.
- Staniszki, M. (2005). Prawo do przestrzeni publicznej. *Czasopismo Techniczne*, 102(9-A/2), 281–292.
- Starosta, P. (1995). *Poza metropolią. Wiejskie i małomiasteczkowe zbiorowości lokalne a wzory porządku makrospołecznego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Starosta, P. (2022). Kapitał społeczny w kontekście współdziałania. W: A. Kacprzak, M. Gońda i I. Kudlińska-Chróścicka (red.), *Problemy społeczne. Trwałość i zmienność w dynamicznej rzeczywistości. Księga jubileuszowa z okazji 45-lecia pracy naukowej i dydaktycznej Profesora Jolanty Grotowskiej-Leder* (s. 93–120). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/8220-767-5.07>
- Stasiak, A. (2011). Współczesna przestrzeń turystyczna. W: M. Durydiwka i K. Duda-Gromada (red.), *Przeźródlenia turystyczna. Czynniki, różnorodność, zmiany* (s. 39–52). Uniwersytet Warszawski.
- Suchecky, J. (2020). Co-housing jako forma wspierania opieki sąsiedzkiej. *Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej. Architektura, Urbanistyka, Architektura Wnętrz*, 1, 45–54. <https://doi.org/10.21008/j.2658-2619.2020.1.4>
- Szczepeńska, M. (2012). Osiedla grodzono: świadomościowe aspekty podziałów społeczno-przestrzennych i więzi sąsiedzka. *Przeźródlenia Społeczna*, 2/1(3), 102–125.
- Szczepeńska, M. (2018). Lokalna aktywność obywatelska – czynniki, pułapki, zróżnicowanie. O wzorach zaangażowania charakterystycznych dla wspólnot mieszkaniowych. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Sociologica*, 64, 105–119. <https://doi.org/10.18778/0208-600X.64.07>
- Turski, R. (1961). *Dynamika przemian społecznych w Polsce*. Wiedza Powszechna.

- Twardoch, A. (2017). Oddolne budownictwo mieszkaniowe: potencjał i perspektywy. W: B. Audycka i M. Ruskowska-Cieślak, *Mieszkalnictwo w Polsce. Dobre praktyki* (s. 61–82). Habitat for Humanity Poland. <https://habitat.pl/wp-content/uploads/2018/01/Mieszkalnictwo-w-Polsce-Dobre-praktyki.pdf> (15.10.2022).
- Wallis, A. (1990). *Socjologia przestrzeni*. Niezależna Oficyna Wydawnicza.
- Warszyńska, J. i Jackowski, A. (1979). *Podstawy geografii turystyki*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wieczorkiewicz, A. (2012). *Apetyt turysty. O doświadczaniu świata w podróży*. Wydawnictwo TAIWPN Universitas.
- Włodarczyk, B. (2009). *Przestrzeń turystyczna – istota, koncepcje, determinanty rozwój*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Włodarczyk, B. (2014). Przestrzeń w turystyce, turystyka w przestrzeni – o potrzebie definicji, delimitacji i klasyfikacji. *Turyzm*, 24(1), 25–35. <https://doi.org/10.2478/tour-2014-0003>
- Zbroja, A. (2020). *Potrzebna wioska*. <http://namiejscu.org/wp-content/uploads/2020/10/1.-Charles.Durrett.pdf> (15.10.2022).
- Zięba, M. (2015). Zrównoważone osiedla mieszkaniowe w formule cohousing'u. *Świat Nieruchomości*, 2(92), 13–20.
- Znaniecki, F. (1938). *Socjologiczne podstawy ekologii ludzkiej*.

The social dimension of recreational enclosed space: the case of cohousing

Abstract. The aim of this article is to analyse the social dimension of enclosed recreational space as exemplified by cohousing communities, representing a bottom-up, non-institutional residential. This theoretical article is based on a review of the literature regarding the key concepts, i.e. enclosed recreational space and cohousing. Previous studies on the social dimension of cohousing emphasise its benefits for residents. Relatively few publications address negative aspects of such forms of socialisation. Recognising similarities between cohousing and gated communities, the author makes a reference to the so-called dark side of social capital, which is particularly evident in this case owing to specific characteristics of the forms of socialisation discussed in the article. This situation can be described as the social paradox of community: factors capable of fostering social integration in enclosed recreational space can also intensify the sense of social isolation. The author proposes a simplified model of the social dimension of enclosed recreational space in cohousing communities and calls for a need to introduce a certain gradation in the perception of enclosedness. The article is another part of the author's considerations on the concept of third places in the era of globalization.

Keywords: cohousing, recreational space, private space, social capital